

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

MEI
1951

ONDER REDACTIE VAN:
J. VAN STAVEREN

24e JAARGANG
N° 5

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: W. DE ZWIJGERSTR. 8, UTRECHT

BESTUURSMEDEDELINGEN.

Hierbij hebben wij het genoeg de leden van Oud-Utrecht uit te nodigen tot deelneming aan een excursie naar de Domkerk te Utrecht op Zaterdag 9 Juni a.s. om 14.30 uur. Verzamelen om 14.15 uur op het Domplein bij het standbeeld van Jan van Nassau. Er zal een rondleiding plaats vinden, waarbij de heer W. Chr. de Haan, die ten nauwste bij de restauratie van het kerkgebouw betrokken is geweest, toelichtingen omtrent de architectuur zal geven. Voorts is Ds. P. Veen bereid gevonden een inleiding te houden betreffende de gebrandschilderde ramen van Prof. Roland Holst.

Voor literatuur omtrent het kerkgebouw worden belangstellenden verwezen naar de hieronder opgenomen mededelingen.

Het bestuur hoopt dat deze excursie zich in de belangstelling van vele leden zal mogen verheugen.

Van deze gelegenheid wordt gebruik gemaakt een onjuistheid in de aankondiging voor de jaarlijkse ledenvergadering in het nummer van Maart j.l. te herstellen. Hierin werd gesproken van een vacature, ontstaan door het bedanken als bestuurslid van Mr. A. N. L. Otten; zulks ten onrechte, aangezien Mr. Otten na zijn aftreden als Voorzitter bestuurslid is gebleven, speciaal belast met de vertegenwoordiging van onze vereniging in het Utrechts Monumentenfonds. Voor de gemaakte vergissing, welke wij zeer betreuren, bieden wij onze verontschuldigingen aan.

Namens het bestuur,

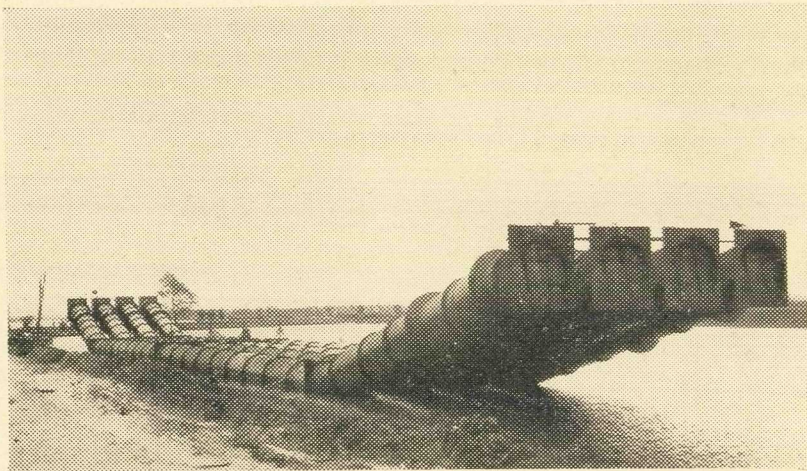
J. D. M. BARDET, Voorzitter,

TH. A. HOOG, secretaris.

Drift 17, Utrecht.

Wie zich te voren reeds enigszins over de geschiedenis van de Dom en zijn betekenis als bouwwerk wil oriënteren, grijpe naar het voortreffelijk boekje van Dr. E. H. ter Kuile, De Dom van Utrecht, Maastricht (1941), Kl. 8, 69 blz., 16 ill. Voor uitvoeriger studie is het monumentale werk van S.

Muller Fz. (1906) nog onmisbaar, al is het dan op verschillende punten verouderd. Over de restauratie van de Dom vindt men een goed artikel van Ir. Daan Jansen in het Jaarboekje van 1939. Mededelingen over bijzonderheden, meestal naar aanleiding van publicaties, kan men naslaan in onderscheidene Maandbladen, o.a. over de afbouw van de Kerk in de 15e eeuw (1930, 71), vloertegels (1933, 87), afbeelding van de Dom op een middeleeuws drieluik (1935, 5), tapijtschilderingen (1936, 9), koorbanken (1937, 63) en restauratie (1940, 45).

DE OUDE GRACHT EN DE VAARTSCHE RIJN.

Naar aanleiding van collega Acket's mededeling in het maandblad van Maart 1951 zou ik gaarne aan de laatste alinea ter verduidelijking het volgende toevoegen.

Met belangstelling heb ik namelijk in 1939 de werkzaamheden betreffend „dit Kanaal onder het Kanaal”, de vindingrijkheid onzer technici, gevolgd en enige photo's vervaardigd.

Het stelsel, ± 100 M. lang (zie photo) bestaat uit een viertal naast elkander geplaatste buizen (elk ruim 2 M. doorsnede), weegt 800 à 900 ton. Er is een 4 M. diepe geul, dwars door de nieuwe arm van het Merwedekanaal uitgebaggerd, waarin dit gigantisch buizencomplex met water gevuld is verzonken en daarna met een zandlaag bedekt.

Aldus vormt het de verbinding tussen de beide afgedamde delen van de Vaartsche Rijn. Aan beide overzijden is daartoe een ± 7 M. diepe betonnen ruimte aangelegd, waarin het buizenstelsel uitmondt, van waaruit een toevoerkanal in de Vaartse Rijn leidt. Daardoor is de verversing van het gracht- en singelwater in Utrecht evengoed als tevoren.

Utrecht (Oudenrijn)

Dr. K. A. ROMBACH.

FOLKLORE IN DOORN.

Een summier overzicht van de folklore in ons gewest is reeds voldoende om aan te tonen, dat thans niet veel meer aanwezig is hetwelk op oude gebruiken kan bogen.

Verreweg de meeste gebruiken zijn opgelost in de haast en gecompliceerdheid van de 20e eeuw. Tot een van de verdwenen volksvermaken, behoort ook het weinig bekende „schaken van de baker”, dat tot voor een 15 jaar nog jaarlijks in Doorn gehouden werd.

Dit is een spel, dat een uitgesproken locale kleur heeft, zulks in tegenstelling met het ook in Doorn nog gangbare lopen van de kinderen met „haantjepik”. Het is mij niet bekend of in andere plaatsen van het Sticht een zelfde soort spel bekend is. Daarom is het misschien wel eens goed er hier iets over mede te delen. Op veler verzoek is in Doorn de laatste jaren dit spel weer opgenomen in het programma van de Koninginnedag-viering. Groot is dan ook steeds weer de belangstelling voor dit spel. Reeds vroeger als kind zorgden we al vroegtijdig voor de aanvang er van aanwezig te zijn, om er maar niets van te missen. Ik zal u echter niet langer in het onzekere laten omtrent het spel zelf.

Aan de start verschijnen twee ruiters op ongezadelde paarden, die elk via enkele hindernissen naar een langs de baan opgericht huisje snellen, en daaruit een levensgrote pop halen — „de baker”. Deze pop, gevuld met stroo, is een eigenwijze en onhandelbare dame. Ze is geheel gekleed, met witte schort aan en muts op. De ruiters trachten nu zo spoedig mogelijk, elk op eigen gelegenheid en met zijn eigen „Baker”, het eindpunt te bereiken. Hiertoe moeten ze de soms erg tegenspartelende jonkvrouw vóór zich op het paard hijsen, en daarna verschillende hindernissen nemen. Hierbij verliest de ruiter zijn jonkvrouw nog al eens, of soms bijna. Dat hierbij dan malle complicaties kunnen voorkomen, is begrijpelijk. De jonkvrouw wordt dan ook vaak in de gekste standen en met de grootste moeite meegevoerd. Is de ruiter rond geweest, dan plaatst hij de „baker” weer in het huisje, en rent naar de finish. De eerstaankomende is dan winnaar.

Hoe komt nu dit spel in Doorn, en is het inderdaad specifiek Doorns? Het volgende verhaal zou volgens de overlevering aan dit spel ten grondslag liggen.

In de grijze oudheid, in tijden van beroering, moet eens op een der ridderkastelen langs de Langbroekerwetering een Engelse jonkvrouw een blijde gebeurtenis beleefd hebben, waarbij een harer vriendinnen, ook een adellijke dame, die thuis onenigheid had omtrent een bepaalde partij welke haar ouders haar tegen haar zin in wensten op te dringen, de taak van baker op zich nam. Twee Engelse edellieden, die naar de hand van de bekoorlijke baker

dongen, en er lucht van hadden gekregen waar de dievegge hunner nachtrust vertoefde, waren ieder op eigen gelegenheid met visserspinken naar Holland overgestoken met het doel, deze baker naar hun kasteel te ontvoeren. Nu moet het toeval gewild hebben, dat de beiden die elkaar ontliepen, in dezelfde nacht hun kans van ontvoering waarnamen, maar dat de een de werkelijke baker en de andere haar kamenier op zijn ros meevoerde.

De wilde jacht, die daarop door de Doornse bossen met de echte en de vermeende baker gereden moet zijn, is nu, volgens overlevering, de aanleiding van dit mooie, Doornse volksvermaak. De Engelse edellieden zijn hierbij vervangen door Doornse jongelui. Maar ook ouderen wagen zich er nog wel aan om de baker te schaken. Minder juist is het, dat soms een amazone meedoet in dit spel, waar toch slechts edellieden de adellijke baker behoren te schaken.

Moge dit spel, hetwelk inderdaad zeer vermakelijk is, nog vele jaren in Doorn gespeeld worden. Hiermede blijft een traditie gehandhaafd, terwijl het andere plaatsen als spel ten voorbeeld kan strekken.

E. J. DEMOED.

DE ZAKKENDRAGERSSTEEG.

De heer J. van Galen schrijft ons naar aanleiding van het artikel van de heer J. Prakken, over de Zakkendragerssteeg, dat hij in het Maandblad van Jan. en Febr. 1939 een artikel schreef onder de titel „Waar lag de Noda?“, waarin hij constateerde, dat de Zakkendragerssteeg vroeger een grote weg was. In het artikel van de heer Prakken vindt hij thans zijn opvattingen bevestigd.

KLEINE MEDEDELINGEN.

DE STICHTSE LANDBRIEF VAN 1753, DOOR D. TH. ENKLAAR

Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, Nieuwe reeks, deel 13, no. 8. Amsterdam 1950.

De Landbrief, die bisschop Arnold van Hoorne in 1375 aan zijn onderdanen van het Nedersticht heeft moeten geven, is steeds als een belangrijk staatsstuk beschouwd en hij heeft dan ook de aandacht van vele historici getrokken. De

tijdgenoten zelf hebben het stuk eveneens van bijzonder groot gewicht geacht, want in verschillende archieven werd een exemplaar gedeponerd. Van de zeven, die nog bewaard zijn, berusten er zes in de verzamelingen van het Utrechtse Rijksarchief, n.l. twee, die beide behoord hebben tot het Bisschoppelijk archief, maar waarvan één in het Statenarchief is geplaatst, en de vier andere in vier der kapittelarchieven, terwijl het zevende zich in het Utrechtse stadsarchief bevindt. Een achtste exem-

plaar, dat verloren is gegaan, moet van het kapittel van St. Jan zijn geweest. Aan dit staatsstuk heeft de hoogleraar in de Middeleeuwse geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, Prof. Dr. D. Th. Enklaar, een verhandeling voor de Koninklijke Akademie van Wetenschappen gewijd, welke rede vervolgens in de Mededelingen dezer Akademie is gepubliceerd. Deze rede had een onderzoek naar de overlevering van de Landbrief en de herkomst van zijn bepalingen ten doel.

Dat de historici aan de Landbrief grote waarde hebben gehecht, moge uit enkele kwalificaties blijken: grondslag van de staatsregeling van het Sticht aan deze zijde van de IJsel (Enklaar in zijn dissertatie), een soort kleine grondwet (Gosses), eindpunt van de Statenformatie in het Nedersticht (Enklaar in deze verhandeling). Het thans verrichte onderzoek evenwel was nog niet eerder ondernomen. De overlevering van het stuk, d.w.z. de exemplaren, waarin het tot ons gekomen is, werd hierboven reeds in het kort aangeduid. De nieuwe bewerker drukt de tekst met al zijn varianten af en beschrijft de zegels, die aan de verschillende exemplaren bewaard zijn gebleven. Tevens beredeneert hij, waarom de plaatsing van een exemplaar in het Statenarchief, die door wijlen Mr. Muller is geschied, niet juist kan zijn, en hij betoogt verder, dat de transfixbrieven, d.z. de aan de oorspronkelijke brief gehechte charters, waarbij latere bisschoppen de inhoud van de Landbrief bevestigden, door elk der originelen gestoken moeten zijn geweest, al zijn sommige door de ongunst der tijden verloren gegaan.

Het grootste en voornaamste gedeelte van Enklaar's verhandeling is uiteraard aan de inhoud van de Landbrief en deszelfs voorgeschiedenis gewijd. De

hoofdbepaling was een erkenning van de bisschop, dat de hem door de Staten toegestane bede voor de lossing van de verpande sloten en ambten van het Nedersticht onverplicht gegeven was, waartegenover de bisschop zich verbond, dat hij en zijn opvolgers geen morgengeld, huisgeld of welke belasting ook heffen zouden. Hierna volgen bepalingen over een viertal onderwerpen, n.l. de verplichtingen van de bisschop en zijn kasteleins en ambtlieden ten opzichte van sloten en ambten; de hogere rechtspraak in het Nedersticht; 's bisschops recht om een oorlog te beginnen zou aan de goedkeuring der Staten onderworpen zijn; eindelijk maatregelen tegen een mogelijke schending van de Landbrief. Dat de bisschop in deze eisen bewilligen moest, vond zijn oorzaak in zijn chronische geldnood. De vastlegging van de verlangens der Staten was een beloning voor hun toegankelijkheid.

De schrijver gaat dan na, of reeds vroegere regelingen van deze onderwerpen in het Sticht kunnen worden aangewezen, en verder of er buitenlandse voorbeelden voor kunnen worden gevonden. Na een overzicht van de ontwikkeling van de Staten in het Nedersticht bespreekt hij de belastingen, die in dit gewest werden geheven in verband met de in de Landbrief toegestane bede. Men leide uit de bepalingen daarin omtrent het niet-heffen van belastingen niet af, dat het Nedersticht dus een soort belastingparadijs zou zijn geweest. Alle latere landsheren hebben van hun onderdanen bijdragen voor hun bestuursuitgaven moeten vragen, want de inkomsten uit domeinen en tollens waren voor de dekking daarvan niet toereikend.

Vervolgens handelt de auteur over de andere bepalingen van de Landbrief, welke vierdelige groepering boven genoemd is. Dit geeft hem aanleiding te

spreken over het beheer van de sloten en ambten, over de rechtspraak van de bisschop en van de lagere gerechten, over het voeren van oorlog door de bisschop en ten laatste over de artikelen, die een mogelijke schending van de Landbrief door de bisschop of zijn ambtenaren bedoelden te beletten. Ten slotte is dan zijn conclusie, dat alle in de

Landbrief geformuleerde verlangens hun voorgeschiedenis in het Sticht hebben gehad, maar tevens een afspiegeling waren van algemene, ook verder in Europa gekoesterde gevoelens. Een rechtstreeks voorbeeld valt er in het buitenland niet van aan te wijzen.

vdV

KASTEEL DE HAAR.

In het reeds eerder vermelde artikel over de Monumenten in de Vechtstreek (Bulletin Nederl. Oudheidk. Bond 1949) doet Dr. van Luttermant allerlei mededeelingen over de restauratie van het kasteel de Haar, waarvoor de leden van Oud-Utrecht, deelnemers aan de excursie van 1949, ongetwijfeld belangstelling zullen hebben.

In 1672 door de Franschen verwoest, was het kasteel als ruïne blijven staan. Het „herstel” werd in 1892 onder leiding van Dr. P. J. H. Cuypers en zijn zoon, op initiatief en naar plannen van Victor de Stuers ter hand genomen.

„De eigenaar, Etienne baron van Zuylen van Nijeveld, wiens voorvaderen al sedert 1440 het kasteel bezaten, kon met zijn aangetrouwde Rothschild-millioenen de bouwers carte-blanche geven om een somptueus geheel van het oude slot te maken. Het resultaat overtrof het vroegere gebouw verre in omvang en praal. De Haar was vroeger slechts bescheiden van afmetingen geweest. Om dit „bezwaar” op te heffen, overwelfde men de voormalige binnenplaats, zodat een enorme centrale hal ontstond, die uitgerust werd met een overvloed van neo-gothiek beeldhouwwerk en andere quasi-oude decoratie. De inrichting met een kolossaal Deventer tapijt, met 17de eeuwse meubels, Chinese vazen, antiek lakwerk enz., deed wel aan de idealen van de op het eind van de 19de eeuw zo bewonderde

Hans Makart denken, maar harmonieerde naar onze smaak allerminst met de architectuur. Het werd een zonderling warhoofdig conglomeraat, maar tevens een uitstekend voorbeeld van de internationale smaak der rijken uit die periode. Op dezelfde wijze als de hal werden ook de talrijke woonkamers met een overdadige tentoonspreiding van kunsthistorische kennis gemeubileerd. Van buiten werd de Haar door de „restaurators” voorzien van torens, puntaken, schoorstenen, machicoulies, bont-beschilderde luikjes en nog veel meer „kasteelachtige” details. Het werd een complex, dat wij tegenwoordig misschien het best met de naam „filmdécor” kunnen aanduiden. Aesthetisch kan onze generatie een dergelijk geheel allerminst meer waarderen, kunsthistorisch nog niet voldoende”.

De bij den herbouw opgedane ervaringen leeren duidelijk, hoe het herstel van oude gebouwen niet moet geschieden.

Meer genietbaar is het park, dat de bekwame Hendrik Copijn uit Groenekan om de Haar aanlegde. Volwassen boomen werden per mallejan aangevoerd, om maar zoo spoedig mogelijk resultaten te zien. Het dorpje Haarzuilens moest voor het park plaats maken. Het werd in zijn geheel, raadhuis en twee herbergen inclus, een kwartier verder herbouwd in een zonderlinge Hans-en-Grietje-stijl. Alleen het zeer vervallen

kerkje mocht, hersteld, blijven staan. In den loop van het vorige jaar heeft de reclame van persfoto-bureaux en film-journal bij het huwelijk van de dochter van den eigenaar met een franschen graaf de publieke nieuwsgierigheid misschien ook nog even bij kerkje en slot stil doen staan.

Intussen is de Haar ondanks alle moeiten en kosten nooit populair geworden.

HET HUIS TE NESSE ONDER LINSCHOTEN.

Het voormalige oud-adelijk huis de Nes of de Nesse in het land van Montfoort in de heerlijkheid den Engh aan de Lange Linschoten (gemeente Linschoten) gelegen, was reeds in 1350 als ridderhofstad bekend. Het geslacht, dat er naar genoemd was, is reeds lang uitgestorven. Het huis zelf, dat in het begin der 14e eeuw gebouwd moet zijn en later verschillende veranderingen ondergaan heeft, werd in 1757 door de Staten van Utrecht voor afbraak verkocht.

Over een onderzoek naar de fundamenten van dit huis (dat men niet verwarren moet met de buitenplaats, in de 17e eeuw door Laurens Reaal op het eilandje de Nes of de Nesse in de Vecht, onder Vreeland, aangelegd) deelt het Nieuws-bulletin van de Nederlandse Oudheidkundige Bond van Maart 1949 het volgende mede:

„Een kleine proefgraving door de eigenaar (van het terrein) op eigen initiatief ondernomen, toonde reeds, dat

HET HUIS BOOTHSTRAAT 17.

Het huis aan de Boothstraat, thans 17 genummerd, waarin het Mathematisch Instituut der Rijksuniversiteit is gevestigd, droeg vóór 1899 het nummer 7 en vóór 1891 H 603, zijnde de letter van

Misschien was de ligging hiervan een oorzaak, het meest vermoedelijk het feit, dat de uitloopers van het tijdperk der romantiek, waarvoor het gevoel bij den Nederlander toch al weinig-ontwikkeld was, al ten einde liepen, toen de herbouw aanving. „Toen de laatste hand aan het slot gelegd werd, in 1906, was Berlage al met zijn beursgebouw bezig”.

v. C.

ter plaatse van het voormalige huis te Nesse nog fundamenten te vinden waren. Daar men de steen zeer goed voor restauratie doeleinden kon gebruiken, werden plannen gemaakt om de funderingen bloot te leggen. Aan het uitbreken behoorde echter een onderzoek en opmeting vooraf te gaan.

Dit onderzoek heeft in Juli 1948 plaats gehad. Het bleek, dat de binnenmuren volkomen verdwenen waren. Zelfs de buitenmuren waren hier en daar uitgekomen, de oorspronkelijke vorm van het Huis te Nesse was een tienhoek. Heel spoedig na het ontstaan van het gebouw werd tegen een der zijden een zware poorttoren gebouwd. Aan de tegenovergestelde zijde werd, wellicht door een volgende generatie, een aan de toren evenwijdige muur opgetrokken, die met twee haaks gerichte muren op beide einden weer op twee zijden van de tienhoek aansloot en op deze wijze 4 zijden van de tienhoek deed vervallen. In de 16de eeuw verdween ook aan de voorzijde de veelhoekige vorm door rechthoekige overbouwingen.”

de wijk, waarin het huis stond, en het huisnummer van die wijk. In de Sol Iustitiae wijdt Mr. J. W. C. v. Campen een artikel aan dit pand. Wij ontleen daaraan het volgende:

De grond, waarop bovengenoemd

huis is gebouwd, en het daartoe behorende terrein maakten oorspronkelijk deel uit van een groot huis met bijbehoren, gelegen in de immuniteit van de kapittelkerk van St. Jan. Eigenaar was G. van Reede, heer van Drakesteyn. Dit perceel strekte zich uit van het Janskerkhof tot aan de Voorstraat. Het werd aan de Westzijde begrensd door een perceel van gelijke lengte, dat in 1858 in bezit kwam van Dr C. Booth. Deze had dit naastliggende perceel gekocht met de bedoeling een deel daarvan tot straat te bestemmen en een ander deel te verkavelen en met huizen te doen bebouwen.

G. van Reede was tot medewerking bereid en stond een strook van zijn grond af met bestemming tot straat. Het aan die (Booth)-straat gelegen gedeelte tussen de Voorstraat en de nu nog bestaande poort verkocht hij in twee delen, elk aan een „metselaer”, bouwkundige, zouden wij zeggen. Het aan de poort grenzende deel kwam in bezit van de „metselaer” G. van Vianen, die het door hem gekochte weer in twee (ongelijke) delen splitste. Op het grootste daarvan, vlak naast de poort bouwde hij een huis (dat de plaats van de tegenwoordige percelen 13 en 15 besloeg). Het andere, kleinste, verkocht hij als onbebouwd erf aan Thomas van Wijckersloot; het werd 24 Dec. 1662 aan de laatste getransporteerd. Deze liet toen (misschien wel door genoemde van Vianen) op dit nog ledige terrein het huis bouwen, dat nu het nummer 17 draagt.

Van Wijckersloot bewoonde het huis zelf; hij overleed er op 17 Oct. 1670. Zijn weduwe, Aletta Maes, bleef het niet bewonen (zij overleed in 1679 „op de Neu”). Het zal dus verhuurd geworden zijn; bewoners zijn echter niet bekend vóór 1715. In dit jaar werd het huis door de voogden van de achter-

kleinkinderen van Van Wijckersloot voor de helft verkocht aan Willem de Ridder, kanunnik van St. Marie, die reeds voor de andere helft eigenaar was en er ook woonde; het transport had plaats 18 Oct. 1715. Hoe lang W. de Ridder er nog gewoond heeft, is niet met zekerheid bekend; tot 1724 komt hij in de „Naamwijzer” voor als kanunnik, — een woonplaats wordt niet vermeld.

Eerst ruim een halve eeuw later is er een andere eigendomsovereenkomst te vinden: op 3 Nov. 1768 had de overdracht van het huis plaats namens Mr Jan Pieter de Ridder aan Mr Nicolaas Kien Jr., kanunnik van St. Jan. J. P. de Ridder was advocaat voor het Hof van Utrecht en heeft, volgens de „Naamwijzer”, van 1765 af in het huis gewoond. De nieuwe eigenaar, Mr N. Kien, die eveneens advocaat voor genoemd Hof was, heeft volgens genoemde „Naamwijzer” van 1769 tot 1787 in de Boothstraat gewoond.

Mr N. Kien — toen nog kanunnik en ook ontvanger van de lijf- en andere renten der provincie, verkocht het huis aan Anna Maria van Plasburg, weduwe Swemmelaar, vrouwe van Hardenbroek; het transport had plaats 29 Jan. 1788. Zij liet al haar bezittingen na aan haar zoon Mr Joachim van Vliet.

Wie na hem eigenaar geweest zijn, is hier niet bekend. Het oudste bevolkingsregister (1830) noemt als bewoners Willem George Frederik van Sorgen en zijn vrouw Adriana Maria Servaas du Marchie met vier kinderen, een knecht en een meid. Zij woonden daar in 1840 (bevolkingsregister) nog met twee kinderen en twee dienstboden. Volgens genoemd register van 1850 woonde er toen Catharina Johanna Heemskerck met drie dienstboden.